

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ КОНСТРУКТИВНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ: ІДЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

І. В. Щуров, докторант, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 4igor_shchurov@nippu.edu.ua, orcid.org/0000-0002-9256-126

Методологія дослідження. Використання методів узагальнення, аналізу та синтезу надали можливість виокремити процеси, які формують геоекономічну та геополітичну невизначеність процесу забезпечення енергетичними ресурсами стабільного розвитку суспільства. Системний підхід було застосовано при представленні національної безпеки як функціональної системи взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів, що відображає процеси взаємодії інтересів і загроз.

Результати. У статті визначено, що формування конвергентно-комунікаційної основи ідеології енергетичної безпеки держави, яка об'єднує спільні або регіональні інфраструктури, може бути забезпечене інструментами економічного, технологічного, військового, дипломатичного, інформаційного чи іншого впливу, що може призводити до відкритих конфліктів, зростання політичного ризику. Розвиток державних систем у сфері управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації залежить від діяльності інноваційних підприємств, наукових організацій, фінансових інститутів. Показано, що поступова трансформація суспільства веде до скорочення допоміжних трудових потоків, а також посилення процесів декарбонізації в стратегіях провідних нафтогазових та енергетичних компаній, які перебувають під впливом основних факторів, що вносять зміни у діяльність паливно-енергетичного комплексу.

Новизна. Виокремлено основні загрози енергетичній безпеці країн, що походять із недієздатності існуючої глобальної та регіональної архітектури управління, недосконалості правових інструментів і регулюючих механізмів. Представлено національну безпеку як функціональну систему взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів, що відображає процеси взаємодії інтересів і загроз. Запропоновано економічну ідеологію енергетичної безпеки держави в умовах конструктивної дестабілізації.

Практична значущість. Запропоновані елементи економічної ідеології енергетичної безпеки держави в умовах конструктивної дестабілізації дозволяють вирішити ряд проблем, які постають перед урядами країн в умовах загострення соціально-економічних та політичних суперечностей глобального розвитку.

Ключові слова: ідеологія, паливно-енергетичний комплекс, ресурси, держава, економічна ідеологія енергетичної безпеки держави.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сучасності є забезпечення енергетичними ресурсами стабільного розвитку суспільств. На даний момент цей розвиток відбувається в умовах невизначеності та під впливом геоекономіки та геополітики. Процеси, які формують таку невизначеність, включають високі темпи зростання та зміни регіональних пропорцій енергоспоживання, посилення конкуренції за дефіцитні ресурси,

що передбачає посилення протиріч між основними представниками сектору на паливно-енергетичних ринках, відсутність стабільності та незалежності енергетичного товару.

Ціни на нафту займають значну частку в структурній структурі енергетичного балансу, посилення існуючого конкурентного протистояння між суб'єктами споживачів в умовах виходу на ринок інших потужних

«гравців» (Індія та Китай). Зберігають позиції ключові споживачі енергії, до яких належать країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону. У межах цієї ситуації діють загальні правила поведінки, що регулюють сферу податків, інвестицій, фінансів, створюють умови для безпеки громадян, промислової безпеки, а також захисту навколишнього середовища, підвищення ступеня конкуренції на ринках шляхом обмеження політичних, географічних, соціальних бар'єрів, які діють як природні бар'єри для конкурентів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематикою формування енергетичної безпеки держави займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: Галущенко І. [1], Гесць В. [2], Колодяжна Т. [6], Прохорова В. [3; 4], Проценко В. [4], Сидорчук О. [5], Хаустова В. [6], Чобіток В. [3; 4; 7] та ін. В цілому, аналіз наукової літератури показав, що практично немає досліджень присвячених саме формуванню ідеології енергетичної безпеки держави.

Формування мети статті. Мета статті полягає у формуванні ідеології енергетичної безпеки як вектору розвитку держави в умовах конструктивної дестабілізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання важливості конвергентно-комунікаційної основи формування ідеології енергетичної безпеки держави, яка об'єднує спільні або регіональні інфраструктури, може виступати інструментами економічного, технологічного, військового, дипломатичного, інформаційного чи іншого впливу, що можуть переростати у відкриті конфлікти, зростання сил політичного ризику (включаючи транзит через кордони). Розвиток державних систем у сфері управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації, куди входять також інноваційні підприємства, наукові організації, фінансові інститути з метою підвищення конкурентоспроможності економіки. Поступова трансформація суспільства веде до скорочення допоміжних трудових потоків, а також посилення процесів декарбонізації в стратегіях провідних нафтогазових та енергетичних компаніях, які перебувають під впливом основних факторів, що вносять зміни у діяльність паливно-енергетичного

комплексу. Усі ці процеси мають особливо значний вплив на розвиток сучасного суспільства, а також економіку країни в цілому.

Основні причини, що призводять до неоднозначних напрямків розвитку, включають перехідний характер технологічної бази поточної економіки. На даний момент п'ятий технологічний порядок відходить на другий план, а використовується шостий. Цей розвиток пов'язаний з переходом від мікроелектроніки, інформаційних технологій, біологічних технологій і супутникового зв'язку до нових тенденцій, таких як гена інженерія, нанотехнології, штучний інтелект, системи без людей. Цей перехід не є рівномірним у часі та просторі. Якщо розглядати його в галузевому плані, то він має фокусний характер, що стосується і паливно-енергетичного комплексу та управління його енергетичною безпекою.

Рівень економічної безпеки та конкурентоспроможність паливно-енергетичного комплексу, у тому числі й вітчизняних, суттєво залежить від визначення місця світового енергетичного комплексу в процесі переходу до нового технологічного укладу, рівня їх інноваційно-технологічного потенціалу і векторів трансформації стратегічних цінностей та орієнтири, які дозволяють не залишатися на краю домінуючого шляху вдосконалення міжнародного паливно-енергетичного комплексу в сучасній цифровій економіці.

Існуючий рівень розвитку пов'язаний з виробничим сектором не дозволяє на даний момент належним чином задовольнити зростання продуктивності праці, що може уповільнити розвиток сучасних технологій.

Водночас спостерігається прискорення технологічного розвитку світової економіки. Це означає, що життєвий цикл технології вже не такий довгий, як раніше. Вони морально застарівають задовго до того, як зношуються.

Перехід до нової технологічної парадигми означає, що паливно-енергетичний комплекс, який активно впливає на розвиток технологій, мають більший потенціал для випереджаючого розвитку. Це дозволяє зберегти підвищену прибутковість і конкурентні переваги, що забезпечують ефективне управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації, це

приведе до збільшення прибутковості, а також збільшення конкурентних переваг на міжнародному ринку.

На основі вивчення поточного розвитку паливно-енергетичного комплексу можна перерахувати найбільш перспективні тенденції для наступних напрямів забезпечення системи управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації.

Актуальність розвитку полягає в необхідності впровадження проривних технологій, нових технологічних шляхів суспільного розвитку через нестабільність та посилення конкуренції в інвестиційно-інноваційному секторі загалом, а також у паливно-енергетичному комплексі, в тому числі нафтогазового, який перебуває у процесі трансформації від нафтогазової до енергетичної.

Із зростанням населення світу зростає попит на їжу, природні ресурси та споживання енергії. Ця тенденція призводить до їх виснаження. У результаті виникає гостра конкуренція за обмежені ресурси. Це може спровокувати хвилю протиріч між домінантами на паливно-енергетичному ринку. Тому ціни на енергоносії зростають у геометричній прогресії.

Розвиток світу йде шляхом глобалізації всіх сфер міжнародного життя, в тому числі і енергетичної. Водночас загострювалися протиріччя між країнами, пов'язані з нерівномірністю їх розвитку внаслідок глобалізаційних процесів, збільшенням розриву між рівнями добробуту країн. Цінності та моделі розвитку стали предметом глобальної конкуренції. Загострюються проблеми енергозабезпечення та боротьба за енергоносії.

Спостерігається тенденція до пошуку вирішення існуючих проблем і вирішення криз, як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Водночас неспроможність існуючої глобальної та регіональної архітектури, а також недосконалість правових інструментів і механізмів все більше загрожують енергетичній безпеці країни.

Поступальний розвиток паливно-енергетичного комплексу призводить до посилення впливу енергетичних факторів на систему відносин, економіку та управ-

ління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації. Цей процес у повній мірі турбує Україну, яка має достатньо велику ресурсну базу, розвинену енергетичну та енерготранспортну інфраструктуру, паливно-енергетичний потенціал, а також займає стратегічно вигідне геополітичне розташування в Європі. Тому об'єктивно є енергетичною державою, що відіграє значну роль у світі.

Сучасний розвиток міжнародних відносин відбувається, з одного боку, в умовах глобалізаційних процесів в паливно-енергетичному секторі, а з іншого – загострення боротьби за невідновлювані енергетичні ресурси.

Нині світове співтовариство виходить у «простір» енергетичних конфліктів, який характеризується дефіцитом енергетичних ресурсів. Нагадаємо, на початку XIX століття англійський економіст Томас Мальтус зробив сумний прогноз про те, що ресурсів не вистачить на всіх. Поділ на багаті та бідні країни на початку XXI ст. стає ще більш вражаючим. З'явилася концепція «золотого мільярда», згідно з якою ресурсів на планеті достатньо для комфортного життя лише одному мільярду людей. Реальність така, що з часом брак ресурсів ставатиме гострішим. Тому найбільш економічно розвинені країни шукатимуть вихід із ситуації, що склалася, шляхом забезпечення гарантованого доступу до ресурсів, зосереджених на території інших країн.

Забезпечення енергетичної безпеки безперечно стало одним із пріоритетних завдань національної безпеки країн. З цієї причини концепції національної безпеки багатьох країн (насамперед США) не виключають можливості застосування військової сили у разі загрози їх енергопостачанню, а також застосування різного роду тиску на енергопостачальників.

Із зростанням невизначеності щодо залишкових запасів викопного палива на планеті, а також занепокоєння щодо можливості використання енергетичного чинника як засобу політичного впливу енергетична безпека поступово займає своє місце в системі національної безпеки держав. Проте не зрозуміло, чи є енергетична безпека само-

стійним чи невід'ємним елементом системи, наприклад, економічної безпеки.

У зв'язку з цим необхідно виробити єдиний підхід до енергетичної безпеки як складової системи національної безпеки. Національна енергетична безпека складається з компонентів, які взаємопов'язані та взаємодіють між собою, інакше кажучи, національна енергетична безпека є функціональною системою, що відображає процеси взаємодії інтересів і загроз.

Як і будь-яка система, національна енергетична безпека має свою структуру, яка визначається залежно від критеріїв класифікації. Найцікавішим, однак, є поділ структурних елементів системи національної енергетичної безпеки за сферами розвитку.

Перспективи використання енергетичного чинника в політичних цілях підтверджуються деякими положеннями «Енергетичної стратегії розвитку України до 2030 року» [6]. Глобальність енергетичних проблем і їх зростаюча політизація, а також впливове становище паливно-енергетичного комплексу в глобальній енергетичній системі відносять енергетичний фактор до числа основних елементів дипломатії. Проте політична складова енергетичної безпеки країни також може становити загрозу для експортерів енергоносіїв.

Серед загроз енергетичній безпеці країни є недостатнє використання власного енергетичного потенціалу; низька ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, відносно повільні темпи впровадження нових технологій; недостатнє використання потенціалу транзиту енергоносіїв та інтеграція України до європейського енергетичного ринку; відсутність зведеного енергетичного балансу держави» [3].

Отже, загрози енергетичній безпеці України пов'язані не лише із зовнішніми джерелами, а й із внутрішніми проблемами, спричиненими неефективною енергетичною та технологічною політикою. Перелік загроз у Стратегії національної безпеки України свідчить про те, що забезпечення енергетичної безпеки є рівною мірою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики, яка потребує зусиль керівництва держави як на

національному, так і на міжнародному рівнях.

Для проведення порівняльного аналізу вітчизняної системи енергетичної безпеки України зі стратегією національної безпеки Чехії, яка враховує такі загрози, як: тероризм, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, кібератаки, нестабільність і регіональні конфлікти в євроатлантичному регіоні та навколо нього, негативні аспекти міжнародної міграції, організованих злочинність і корупція, загрози функціонуванню ключової інфраструктури, перебоїв в постачанні стратегічної сировини чи енергії, техногенні та природні катастрофи та інші надзвичайні ситуації [10].

На основі наведеного переліку можна виділити такі нетрадиційні види безпеки, як кібербезпека, міграційна безпека та екологічна безпека.

Також про енергетику та кібербезпеку йдеться в Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки. Слід зазначити, що включення того чи іншого аспекту діяльності влади в стратегію національної безпеки спрямовує увагу керівництва країни, громадян, іноземних держав у певному напрямку, в якому здійснюватимуться кроки щодо зміцнення національної енергетичної безпеки.

Отже, національна енергетична безпека держави є складною системою взаємодії інтересів і загроз. Структура системи національної енергетичної безпеки, визначена на основі соціально-економічних, політичних та інших сфер, і залишається відкритою, тобто кількість її елементів може збільшуватися або зменшуватися залежно від ряду умов, що визначають поведінку даної держави.

За результатами проведеного дослідження запропоновано економічну ідеологію енергетичної безпеки держави в умовах конструктивної дестабілізації, яка наведена на рис. 1.

У зв'язку зі стрімким розвитком і вдосконаленням інформаційних технологій, серед ключових особливостей нової енергетичної цивілізації, яка зараз розвивається, слід виділити наступні напрями економічної ідеології енергетичної безпеки як вектора розвитку держави в умовах конструктивної дестабілізації:

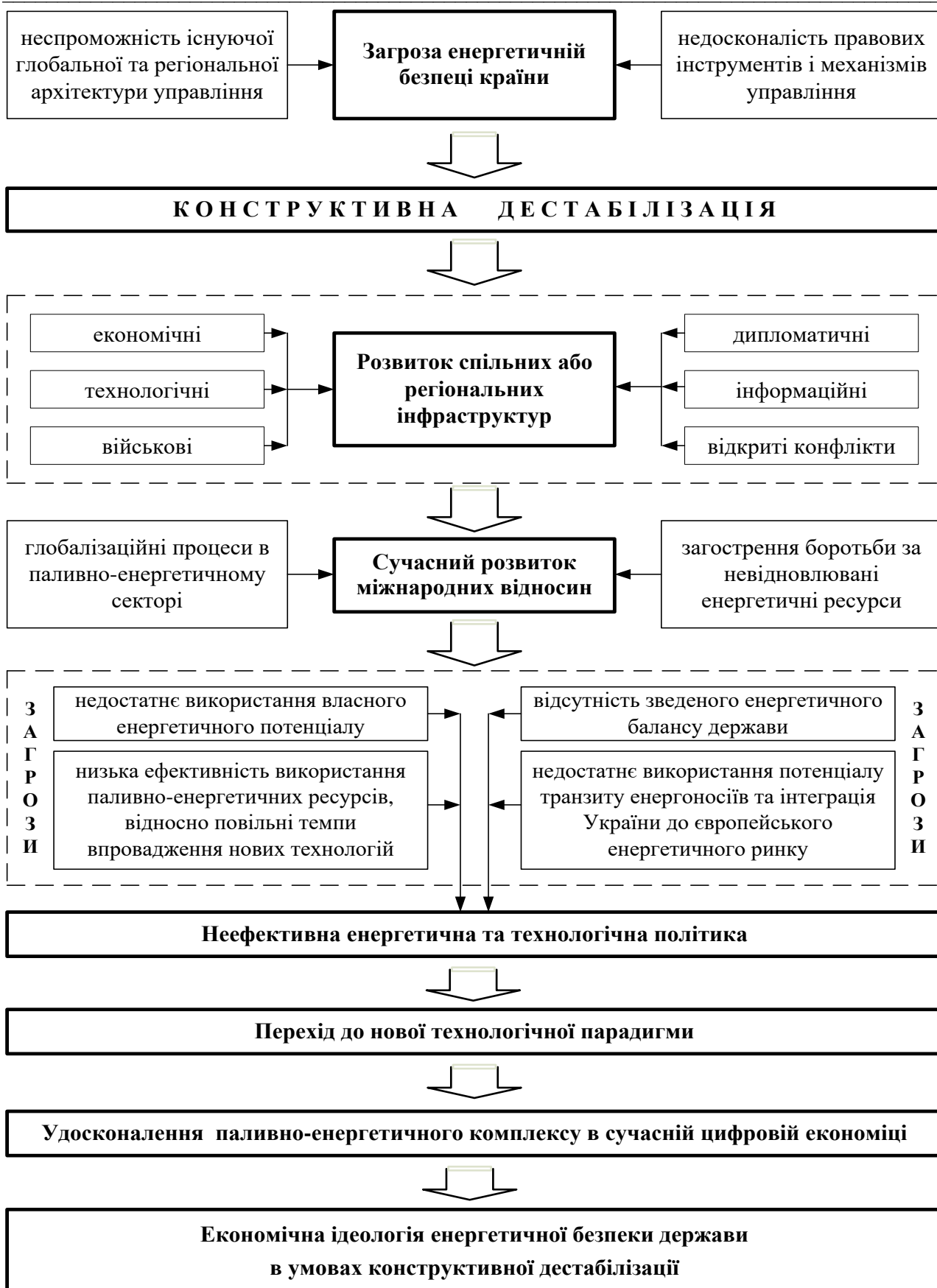

Рис. 1. Економічна ідеологія енергетичної безпеки держави в умовах конструктивної дестабілізації

– орієнтація на повномасштабне виробництво енергії в контексті підключення всього комплексу систем, включаючи інженерні комунікації;

– підвищення ступеня ефективності та гнучкості зміни режимів роботи, збільшення технічного потенціалу в частині здатності мережі адаптуватися до змінного складу суб'єктів-джерела-виробника та отримувача, завдяки розробці та практичній інтеграції інтелектуальних систем для того, щоб перейти до «розумної енергетики»;

– як доповнення до вже існуючої центральної системи електропостачання, децентралізація електропостачання на основі перерозподіленої генерації з урахуванням технологічних рішень, що дозволяють отримувати електроенергію малої потужності на екологічно чистому паливі, дозволить досягти інтенсивного зростання, а також на основі відновлюваних джерел енергії, завдяки збільшенню значення економічних і технічних показників установок, які характеризуються значною гнучкістю;

– удосконалення інтелектуальних мікромереж (управління з використанням модернізованих інформаційних технологій, прогнозних методів, що забезпечують продуктивний перерозподіл енергоспоживання);

– ретельний моніторинг фактичного стану та працездатності окремих вузлів системи, нагляд за функціонуванням системи тощо;

– модернізація моделі побудови енергетичних ринків;

– системна та цілеспрямована зміна структурної структури попиту та пропозиції енергоресурсів з вичерпного палива на користь відновлюваних та альтернативних джерел енергії;

– значне підвищення рівня енергоефективності;

– підвищення ефективності та якості функціонування сфери послуг у категорії «енергетичні послуги», пов'язані з управлінням енергопостачанням та оптимізацією енергоспоживання;

– створення та вибір варіантів-альтернатив традиційних паливних ресурсів на транспорті.

Кваліфіковані людські ресурси істотно визначають конкурентоспроможність систем, пов'язаних з інноваціями. Для зміни довгострокових технологічних стратегій необхідно забезпечити теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію підходів, що дозволяють опанувати потенціал цифровізації бізнес-процесів підприємств енергетики як інструменту їх адаптації до нових умов та викликів зовнішнього середовища. Бізнес-середовище епохи цифрової економіки.

Висновки. Отже, підтримання стабільних темпів економічного розвитку в нестабільних умовах, здійснення запланованої модернізації та інноваційного розвитку країни значною мірою залежить від якості змін, що підтримують ці процеси. Паливно-енергетичний комплекс країни, потенціал якого представлений переважно великими корпораціями – природними монополіями, які разом з іншими подібними комплексами є основою для відродження та подальшого розвитку вітчизняної промисловості та забезпечення економічної безпеки держави.

Розглянуті підходи до дослідження енергетичної безпеки, а також стратегії національної безпеки різних країн дозволяють зробити висновок, що енергетична безпека посідає одне з найважливіших місць у системі національної безпеки держави. У більшості представлених випадків енергетична безпека відіграє роль самостійної складової національної безпеки. Масштаб стратегічних інтересів і загроз в енергетиці підкреслює важливість цього елемента системи національної безпеки держави. Проте кожна країна самостійно визначає співвідношення енергетичних та інших факторів у власній політиці безпеки. Можна припустити, що разом із поглибленням проблем в енергетичному секторі в глобальному масштабі (зокрема, поступовим скороченням запасів вичерпного палива) енергетична безпека ставатиме дедалі більш чіткою і займатиме визначальне місце в системі національної безпеки України.

Література

1. Галущенко І. Проблеми моделювання процесів розвитку регіональної енергетики. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*: зб. наук. пр. 2014. С. 102-114.
2. Геєць В. Розвиток соціального капіталу – найбільше багатство у світі. *Віче*. 2011. №1. С. 22-26.

3. Прохорова В.В., Чобіток В.І. Інтелектуалізація управлінських процесів як детермінантно-мотиваційна основа бізнес-моделі підприємств. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Економічні науки»*. 2020. №2 (144). С. 65-75.

4. Прохорова В.В., Проценко В.М., Чобіток В.І. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування. Харків: УІПА, 2015. 291 с.

5. Сидорчук О.Г. Стратегія соціальної безпеки України: послідовність формування та напрями реалізації. *Проблеми економіки*. 2019. № 1. С. 176-183. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-176-183>.

6. Хаустова В.Є., Колодяжна Т.В. Вплив процесів злиттів та поглинань на конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л.М., 2019. 416 с.

7. Babenko, V., Baksalova, O., Prokhorova, V., Dykan, V., Ovchynnikova, V., Chobitok, V. Information and Consulting Service Using in the Organization of Personnel Management // *Estudios de Economía Aplicada*. 2021. Vol. 38-3, No 1, P. 1-10. <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v38i4.3999>

References

1. Halushchenko, I. (2014). Problemy modeliuвання protsesiv rozvytku rehionalnoi

enerhetyky. *Ekonomiko-matematychne modeliuвання sotsialno-ekonomichnykh system: zbirnyk naukovykh prats*, (pp. 102-114).

2. Heiets, V. (2011). Rozvytok sotsialnoho kapitalu – naybilshe bahatstvo u sviti. *Viche*, (1), 22-26.

3. Prokhorova, V.V., & Chobitok V.I. (2020). Intelktualizatsiia upravlinskykh protsesiv yak determinantno-motyvatyina osnova biznes-modeli pidpriemstv. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohiy ta dyzaynu, Ser. «Ekonomichni nauky»*, 2(144), 65-75.

4. Prokhorova, V.V., Protsenko, V.M., & Chobitok, V.I. (2015). Formuvannya konkurentnoi stratehii pidpriemstv na zasadakh innovatsiino-spriamovanoho investuvannya. *Kharkiv: UIPA*.

5. Sydoruchuk, O.H. (2019). Stratehiia sotsialnoi bezpeky Ukrainy: poslidovnist formuvannya ta napriamy realizatsii. *Problemy ekonomiky*, (1), 176-183. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-176-183>.

6. Khaustova, V.Ye., & Kolodiazna, T.V. (2019). Vplyv protsesiv zlyttiv ta pohlynan na konkurentospromozhnist ekonomiky v umovakh hlobalizatsii. *Kharkiv: FOP Liburkina L.M.*

7. Babenko, V., Baksalova, O., Prokhorova, V., Dykan, V., Ovchynnikova, V., & Chobitok, V. (2021). Information and Consulting Service Using in the Organization of Personnel Management // *Estudios de Economía Aplicada*. 2021. Vol. 38-3, (1), P. 1-10. <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v38i4.3999>

ENERGY SECURITY AS A VECTOR OF STATE DEVELOPMENT UNDER CONSTRUCTIVE DESTABILIZATION: IDEOLOGICAL ASPECTS

I. V. Shchurov, Doctoral Candidate,

National University «Poltava Polytechnic named after Yuriy Kondratyuk»

Methods. Generalization and system analysis made it possible to determine that one of the urgent problems of our time is the provision of stable development of societies with energy resources. Currently, this development is taking place under conditions of uncertainty and under the influence of geo-economics and geopolitics. The processes that form such uncertainty include high growth rates and changes in regional proportions of energy consumption, increased competition for scarce resources, which implies increased contradictions between the main representatives of the sector in the fuel and energy markets, lack of stability and independence of the energy product. To do this, it is necessary to use tools for generating new ideas for the formation of an economic ideology of energy security as a vector for the development of the state in conditions of constructive destabilization.

Results. The author of the article determined that the growing importance of the convergent communication basis for the formation of the economic ideology of the energy security of the state, uniting common or regional infrastructures, can act as tools of economic, technological, military, diplomatic, informational or other influence, which can develop into open conflicts. , the growth of political risk forces The development of state systems in the field of energy security management of Ukraine in conditions of constructive destabilization, including also innovative enterprises, scientific organizations, financial institutions in order to increase the competitiveness of the economy. The gradual transformation of society leads to a reduction in auxiliary labor flows, as well as an increase in decarbonization processes in the strategies of leading oil and gas and energy companies, which are influenced by the main factors that change the activity of the fuel and energy complex.

Novelty. It has been determined that there is a trend towards finding solutions to existing problems and resolving crises both at the global and regional levels. At the same time, the failure of the existing global and regional architecture, as well as the imperfection of legal instruments and mechanisms, increasingly threaten the energy security of the country. It is revealed that in this regard it is necessary to develop a unified approach to energy security as a component of the national security system. National energy security consists of components that are interconnected and interact with each other, in other words, national energy security is a functional system that reflects the processes of interaction of interests and threats. The economic ideology of the energy security of the state in the conditions of constructive destabilization is proposed.

Practical value. It has been established that maintaining a stable pace of economic development in unstable conditions, the implementation of the planned modernization and innovative development of the country largely depends on the quality of the changes that support these processes. The fuel and energy complex of the country, the potential of which is represented mainly by large corporations - natural monopolies, which, together with other similar complexes, are the basis for the revival and further development of the domestic industry and ensuring the economic security of the state.

Keywords: ideology, fuel and energy complex, resources, state, economic ideology of the state's energy security.

Надійшла до редакції 14.09.22 р.